

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

УДК 930.253:[94:378](477-25)“1941/1945”

С. І. ВЛАСЕНКО*

ДОКУМЕНТИ ЦДАГО УКРАЇНИ З ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Подано повний огляд документів з історії Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка періоду Другої світової війни, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України.

Ключові слова: Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка; Друга світова війна; нацистська окупація; вища освіта; ЦДАГО України; документи Національного архівного фонду.

Друга світова війна внесла свої корективи у життя українського народу – територія України була епіцентром кровопролитних боїв Великої Вітчизняної війни, по ній двічі прокотився німецько-радянський фронт, а її населення впродовж трьох років потерпало від жорсткого нацистського окупаційного режиму. Вже з перших днів Великої Вітчизняної війни, коли війська вермахту стрімко просувалися вглиб країни, розпочалася масова евакуація на схід людських і матеріальних ресурсів. Було евакуйовано до м. Кзил-Орда (Казахстан) й один із провідних вищих навчальних закладів України – Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (частину матеріальної бази, професорсько-викладацького складу та студентів). Там, разом із Харківським державним університетом ім. О. М. Горького, було створено Об'єднаний український державний університет. У той же час, нацистська окупаційна влада, прагнучи здобути підтримку українців, у листопаді 1941 р. відновила діяльність Київського університету, однак згодом його було закрито.

Після звільнення столиці України від німецьких військ у листопаді 1943 р. Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка стояв у руїнах. Його головний навчальний корпус – визначна історична архітектурна пам'ятка, побудована на початку 40-х років XIX ст., – був

* *Власенко Світлана Іванівна* – кандидат історичних наук, начальник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

підірваний у кількох місцях. Були знищені та пограбовані величезні історичні, культурні та наукові цінності, які не вдалося евакуювати в 1941 р.

Фактично відразу ж розпочалася відбудова університету: виділялися кошти, будівельні матеріали, обладнання для лабораторій, приміщення тощо. Активно залучалися й студенти та викладачі, які поверталися хто з фронту, хто з евакуації. Вже з 15 січня 1944 р. розпочалися заняття на старших курсах, а з 1 лютого – на першому курсі. Спочатку студентський склад нараховував 690 чоловік, а після реевакуації університету – 835 чоловік. Всього ж у 1944/1945 навчальному році в університеті діяло 13 факультетів та 81 кафедра; до навчання на початку року приступило 2 784 студенти, а до кінця року освіти здобувало 3 002 студенти*.

Документи з історії Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка в роки Другої світової війни розпорошені у багатьох архівах України: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Державний архів Київської області, Державний архів міста Києва, Галузевий державний архів Служби безпеки України.

Важливими для дослідження історії Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка є документи, що зберігаються в ЦДАГО України. Вони відклались у фондах № 1 “Центральний комітет Комуністичної партії України” (описи № 6 “Протоколи засідань Політбюро ЦК і матеріали до них”, № 9 “Протоколи засідань Оргбюро ЦК і матеріали до них”, № 23 “Документи загального відділу (особливий сектор) ЦК Компартії України (секретна частина)”, № 70 “Документи відділу агітації і пропаганди ЦК Компартії України”, № 73 “Документи відділу шкіл ЦК Компартії України”); № 7 “Центральний комітет ЛКСМУ” (описи № 3 “Документи відділів ЦК ЛКСМУ; протоколи засідань, конференцій, пленумів, бюро обкомів, міськкомів, райкомів ЛКСМУ” та № 10 “Документи особливого сектору ЦК ЛКСМУ про комсомольське молодіжне підпілля і партизанський рух в Україні в період Великої Вітчизняної війни”); № 166 “Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при

* Державний архів м. Києва, ф. Р-1246, оп. 5, спр. 34, арк. 2. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 70, спр. 51, арк. 30. Історія Київського університету: монографія / І. В. Верба, О. В. Вербовий, Т. Ю. Горбань та ін.; кер. авт. кол. В. Ф. Колесник. – К., 2014. – С. 425. *Колесник В. Ф., Патриляк І. К.* Київський національний університет імені Тараса Шевченка / В. Ф. Колесник, І. К. Патриляк // Енциклопедія історії України: У 10-ти томах. – Т. 4 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К., 2007. – С. 262.

Академії наук УРСР” (опис № 3 “Документи комісії (стенограми бесід, спогади учасників війни, листи громадян з фашистського полону, копії актів про збитки та злочини, заподіяні окупантами, інші документи воєнного часу”), № 263 “Колекція позасудових справ реабілітованих”. Тематично документи охоплюють питання перебування університету в евакуації як Об’єднаного українського державного університету; його становище в окупації; хід реєвакуації з м. Кзил-Орда; відновлення навчального процесу та відбудову; збитки, завдані окупантами. Загалом же їх можна умовно поділити на декілька груп.

Першу групу складають документи вищих органів влади – Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України (ЦК КП(б)У) та Ради Народних Комісарів Української РСР (РНК УРСР). Це спільні постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У та постанови Політбюро й Оргбюро (керівних органів) ЦК КП(б)У про поновлення роботи Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, його реєвакуацію, утворення нових факультетів, проведення наукової конференції, покращення матеріально-технічних умов і забезпечення приміщеннями, відновлення діяльності та відзначення 100-річчя астрономічної обсерваторії тощо (ф. 1, оп. 6, спр. 699, арк. 176; спр. 713, арк. 87; спр. 758, арк. 46; спр. 759, арк. 158; спр. 766, арк. 66; спр. 774, арк. 163; спр. 782, арк. 213–214; спр. 788, арк. 99–100; спр. 851, арк. 1–5; спр. 853, арк. 63; спр. 899, арк. 71–81; оп. 9, спр. 250, арк. 39; оп. 23, спр. 1650, арк. 100–106). Так, за постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 13 грудня 1943 р. відновлювалася діяльність університету в м. Києві, а Наркомат освіти УРСР зобов’язувався підготувати навчальні приміщення, лабораторії, кабінети, бібліотеки та гуртожитки, організувати набір студентів на перші та старші курси (оп. 6, спр. 713, арк. 87). Постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У “Про реєвакуацію Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка” від 25 березня 1944 р. Наркомату освіти доручалося до 1 травня 1944 р. забезпечити переїзд університету з м. Кзил-Орда (оп. 6, спр. 759, арк. 158). Постанови ж про створення в університеті нових факультетів від 29 травня та 7 вересня 1944 р. установлювали, починаючи з 1944/1945 навчального року, щорічний контингент набору студентів на економічний факультет – 90 чоловік, на філософський – 80 чоловік, а на факультет міжнародних відносин, де навчання розпочиналося з 1 жовтня 1944 р., – 50 чоловік на I курс та 30 чоловік на II курс (оп. 6, спр. 766, арк. 66; спр. 774, арк. 163).

Крім того, у фонді № 1 є проект постанови РНК СРСР “Про заходи з відбудови Київського та Харківського державного університетів” (з додатками), підготовлений ЦК КП(б)У та надісланий до РНК СРСР 6 жовтня 1944 р. за підписом першого секретаря ЦК КП(б)У та голови РНК УРСР М. С. Хрущова. Зокрема, в супроводжувальному листі говорилося про “виключно важливе значення відновлення” цих двох

“великих наукових центрів і вищих навчальних закладів, які готують кадри висококваліфікованих спеціалістів для народного господарства України”. А в проекті постанови визначалися терміни виконання будівельних робіт з відновлення Київського державного університету – 1 вересня 1945 р. і передбачалися асигнування для цієї мети в сумі 20 млн. крб. Крім того, в проекті йшлося про звільнення та відстрочку від мобілізації в Червону армію студентів університету (ф. 1, оп. 23, спр. 869, арк. 2–26).

Другу групу, що доповнює попередню, репрезентують документи керівних осіб вищих органів влади та відділів ЦК КП(б)У, які або надсилалися до Центрального комітету як ініціативні для подальшого прийняття рішення, або ж готувалися як додатковий матеріал до питань, що розглядалися на засіданні Політбюро ЦК. Вони відклались у матеріалах до протоколів засідань Політбюро ЦК КП(б)У та у справах відповідних відділів. Серед них – доповідні записки народного комісара освіти УРСР П. Г. Тичини до РНК УРСР і ЦК КП(б)У щодо передачі в користування університету приміщення спецшколи № 13 від 11 лютого 1944 р. (спр. 758, арк. 48); відновлення діяльності астрономічної обсерваторії університету та відзначення її 100-річного ювілею від 23 лютого, 13 листопада та 18 грудня 1944 р. із доданими до них проектами постанов РНК УРСР, планом святкування, кошторисом, схематичним зображенням території з визначеними межами на 1941 р. і 1944 р. (ф. 1, оп. 6, спр. 782, арк. 219–224; спр. 788, арк. 102, 103; спр. 851, арк. 6–9); проведення університетом наукової конференції, присвяченої розвитку української науки і культури, від 23 січня 1945 р. (спр. 853, арк. 72). Досить цікавим є лист наркома закордонних справ УРСР Д. З. Мануїльського першому секретареві ЦК КП(б)У М. С. Хрущову із пропозицією створити при університеті факультет міжнародних відносин, датований серпнем 1944 р. (спр. 774, арк. 164). Особливої уваги заслуговують його роз’яснення щодо наповнення студентами новоствореного факультету: “Комплектування вести головним чином за рахунок корінного місцевого населення, тобто українців і головним чином чоловічої статі. З метою кращого укомплектування факультету добірними цілком придатними в майбутньому кадрами, другий курс факультету укомплектувати за рахунок кращої частини студентів українських університетів: Київського (других факультетів), Дніпропетровського, Харківського, Одеського. Крім того, просити Комітет у справах вищої школи при РНК СРСР про відрядження на Україну для навчання на другому курсі факультету міжнародних відносин студентів українців з університетів: Московського, Казанського, Саратовського та інших”. Цікавими є й пропозиції стосовно навчальної програми факультету: “На вивчення іноземних мов відвести не менше 50% всієї учбової програми.

Крім вивчення англійської, французької мов, необхідно звернути увагу на вивчення слов'янських мов: польської, чеської, болгарської, народів Югославії, а також румунської і венгерської” (оп. 6, спр. 774, арк. 164). Тут же міститься й проект наказу Всесоюзного комітету в справах вищої школи при РНК УРСР “Про організацію факультету міжнародних відносин в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка” (арк. 165–166).

Поруч з ініціативними документами є й інформаційні довідки, доповідні записки, повідомлення відділу шкіл та відділу агітації і пропаганди ЦК КП(б)У, ЦК ЛКСМУ, Держплану при РНК УРСР, наркоматів та ін., а також проекти постанов РНК УРСР і ЦК КП(б)У, Бюро ЦК ЛКСМУ з питань початку занять в університеті, його реєвакуації з м. Кзил-Орда, збитків і руйнацій, відбудови, утворення нових факультетів, організації науково-навчальної роботи тощо (ф. 1, оп. 6, спр. 759, арк. 159–161; спр. 766, арк. 67–68; спр. 853, арк. 65; спр. 899, арк. 82–83, 84; оп. 23, спр. 1650, арк. 98–99, 107–109; спр. 1659, арк. 3–4; оп. 70, спр. 51, арк. 11–20, 21–22; оп. 73, спр. 18, арк. 1; ф. 7, оп. 10, спр. 99, арк. 7–8). Зокрема, інформативною є доповідна записка завідувача відділу шкіл ЦК КП(б)У Г. П. Пінчука під назвою “Про потребу термінової реєвакуації Українського об’єднаного державного університету в м. Кзил-Орда (Казахська РСР) на Україну”, додана до відповідної постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 25 березня 1944 р., у якій детально розповідається про склад та умови його існування. Так, за даними цього документа, в університеті нараховувалося 497 студентів і 85 осіб професорсько-викладацького складу. Умови роботи та побуту оцінювалися як незадовільні й такі, що “не забезпечують нормального закінчення учбового року”: “Університет зовсім не має власних лабораторій, кабінетів і бібліотек, а лабораторії й кабінети місцевого педінституту, на базі якого працює Університет, не задовольняють вимог університетського навчання, та й використовувати їх надзвичайно важко в зв’язку з постійними перешкодами з боку педінституту. Учбовий корпус, яким користується об’єднаний Університет, не має опалюваної системи і з початком холодів не опалюється, що в значній мірі дезорганізувало навчання. З великими труднощами університет уникає цілковитого прориву в навчанні шляхом використання аудиторій місцевого педінституту в другу зміну, але й тут на перешкоді стоять постійні перебої з електрикою, завдяки незадовільній роботі місцевої електростанції. Отже, зимовий період навчання в об’єднаному Університеті цього року майже зірвано. Відсутня література з історії України, класиків української літератури, українські підручники, періодичні видання тощо. Випускники цього року – фахівці з історії України, української літератури, української мови обов’язково потребують проходження педпрактики в

українських школах, яку в умовах Кзил-Орди організувати не можливо. Зі слів ректора Університету та деяких науковців, увесь комплекс цих несприятливих умов створив у сучасний момент в об'єднаному Університеті морально нездорову атмосферу в колективі, яка ні в якій мірі не сприяє нормальній роботі і може бути ліквідованою шляхом термінової реєвакуації колективу в м. Київ та Харків” (ф. 1, оп. 6, спр. 759, арк. 159–161).

У документах відділу шкіл та відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У містяться дані про факультети та спеціальності університету, кількість студентів і викладачів у 1943/1944 та 1944/1945 навчальних роках (ф. 1, оп. 70, спр. 51, арк. 24–25; оп. 73, спр. 7, арк. 31–33, 35–36; спр. 8, арк. 70–73; спр. 18, арк. 6). Так, за відомістю відділу шкіл про контингент студентів і професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів України станом на 1 січня 1944 р. у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка навчався 591 студент (337 на I курсі, 93 – на II, 72 – на III, 89 – на IV) і працювало 4 доктори та 13 кандидатів наук, 16 професорів, 15 доцентів, 15 старших викладачів, 26 асистентів (оп. 73, спр. 7, арк. 35–36). У зведенні про виші м. Києва вміщено детальну інформацію про кількість студентів станом на 10 жовтня 1944 р. за курсами (I курс – 886, II – 614, III – 303, IV – 210, V – 178); за факультетами (філологічний – 529, західних мов та літератури – 301, історичний – 275, геолого-географічний – 266, юридичний – 219, хімічний – 179, біологічний – 152, фізико-математичний – 151, економічний – 60, філософський – 59); за статтю (жінок – 1 941, чоловіків – 250); за національністю (українців – 1 338, росіян – 523, євреїв – 287, інших – 43); за партійністю (безпартійних – 641, членів та кандидатів у члени ВКП(б) – 71); учасники Вітчизняної війни – 167 студентів. Усього ж в університеті навчався 2 191 студент (оп. 73, спр. 18, арк. 6). У загальній відомості про контингент студентів УРСР у 1944/1945 навчальному році, що зберігається серед документів відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У, подається їхня кількість станом на 1 лютого 1945 р. – на 13 факультетах університету навчалось 2 159 студентів (ф. 1, оп. 70, спр. 51, арк. 24–25) (див. таблицю).

Факультети і спеціальності	Навчається на курсах					Всього навчається на всіх курсах
	I	II	III	IV	V	
1. Філологічний	164	162	87	61	73	547
Спеціальності:						
- українська мова і література	104	90	43	27	35	299
- російська мова і література	60	72	44	34	38	248

Факультети і спеціальності	Навчається на курсах					Всього навчається на всіх курсах
	I	II	III	IV	V	
3. Історичний	90	82	38	35	34	279
4. Економічний	56	-	-	-	-	56
5. Філософський	38	-	-	-	-	38
6. Міжнародних відносин	50	25	-	-	-	75
7. Географічний	47	31	20	20	10	128
8. Геолого-грунтознавчий	57	17	20	14	6	114
Спеціальності:						
- геологія	25	17	20	14	6	82
- геофізика	32	-	-	-	-	32
9. Механіко-математичний	29	9	7	14	7	66
10. Фізичний	20	16	-	-	5	41
11. Біологічний	47	27	24	13	20	131
12. Хімічний	53	52	15	14	17	151
13. Юридичний	65	80	45	26	-	216
Всього	828	601	316	222	192	2 159

У доповідних записках завідувача відділу шкіл ЦК КП(б)У Г. П. Пінчука та секретаря з пропаганди Київського міського комітету КП(б)У М. М. Підтиченко міститься інформація про участь студентів і викладачів Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка в загальноміських зборах, що відбулися 16 жовтня 1944 р. Зокрема, в них повідомлялося про виступ ректора університету, доктора біологічних наук, професора В. Г. Бондарчука, в якому він серед іншого згадав своїх студентів – учасників бойових дій, нагороджених урядовими нагородами (ф. 1, оп. 73, спр. 18, арк. 46–49, 50–51).

Третю групу представляють документи Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Так, у фонді № 1 зберігається лист ректора університету О. М. Руська та вченого секретаря Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП) М. М. Грищенка в ЦК КП(б)У та Наркомат освіти УРСР від 13 липня 1942 р. щодо створення УНДІП при Об'єднаному українському державному університеті в м. Кзил-Орда. Автори листа, наголошуючи на розпорошеності та неорганізованості в евакуації наукових педагогічних кадрів, доводять необхідність концентрації їх у рамках єдиного інституту при

* Курсивом позначено розрахунки, зроблені автором статті.

Об'єднаному університеті. Це, на їх переконання, “в значній мірі допоможе як консолідації науково-педагогічної думки українських учених, так і допоможе університету стати основним місцем концентрації всіх українських наукових сил. ... дасть можливість відібрати і підготувати наукові кадри, які потрібні будуть в майбутньому для роботи на Україні” (ф. 1, оп. 70, спр. 52, арк. 1–2). Ще один документ періоду існування Об'єднаного українського державного університету – доповідна записка ректора О. М. Руська заступникові голови РНК УРСР В. Ф. Старченку та заступнику завідувача відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У К. З. Литвину про хід робіт з відновлення університету, датована 21 січня 1943 р. (ф. 1, оп. 73, спр. 8, арк. 120).

В архіві зберігаються також довідки ректора О. М. Руська, в яких йдеться про стан університету після звільнення м. Києва та відновлення його діяльності, перебіг робіт з відбудови та налагодження навчального процесу в 1944 р., студентський і професорського-викладацький склад, вакантні посади тощо (ф. 1, оп. 70, спр. 51, арк. 30–36 та зв.; оп. 73, спр. 8, арк. 74–97, 121–133). Так, у загальній довідці про стан вищих навчальних закладів у м. Києві на 25 листопада 1943 р., направленої до ЦК КП(б)У, повідомлялося, що в університеті працювало 4 члена-кореспондента і заслужених діячів науки, 8 докторів наук – професорів, 11 кандидатів наук – доцентів, 21 старших викладачів і викладачів, 5 наукових працівників, 18 лаборантів, 17 препораторів, 19 бібліотекарів, 42 особи обслуговуючого персоналу. Студентів же на той час було зареєстровано 115 чоловік (оп. 73, спр. 8, арк. 78–79). У довідці про стан університету після відновлення зазначалося, що до 1 січня 1944 р. у ньому зареєструвалося 222 студенти, з яких 28 хлопців і 194 дівчини (оп. 73, спр. 8, арк. 122).

Також серед документів є низка повідомлень керівництва університету, надісланих до відділу шкіл ЦК КП(б)У, в яких йдеться про наукову роботу в евакуації та після відновлення діяльності в м. Києві, про реевакуацію, відбудову тощо (ф. 1, оп. 73, спр. 8, арк. 56–69; спр. 134, арк. 1).

У матеріалах Комісії з історії Великої Вітчизняної війни зберігається засвідчена копія повідомлення О. М. Руська Київській обласній комісії сприяння Державній надзвичайній комісії з розслідування злочинів нацистських окупантів про збитки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Зокрема, з неї видно, що втрачено було архів давніх актів та університетський архів з усіма його відділами; університетську бібліотеку з фундаментальним і студентським відділами обсягом понад 1,3 млн. томів, серед яких й унікальні видання; 10 музеїв різних спеціальностей – зоологічний із понад 2 млн. одиниць експонатів, зоотомічний, анатомічний, ботанічний, гербарій, загальної геології, палеонтології й історичної геології, мінералогічний, петро-

графії та корисних копалин, фізики. Зруйновані та пограбовані були й університетські лабораторії, спеціальні кабінети для наукових робіт спеціалістів, наукових співробітників і студентів, аудиторії та аудиторні зали із загальною корисною площею в 22 тис. кв. метрів, гуртожитки та ін. Зазнали великої шкоди університетські астрономічна обсерваторія, ботанічний сад, біогеографічний заповідник у Каневі (ф. 166, оп. 3, спр. 217, арк. 1–5). Тут же міститься й засвідчена копія акта огляду будівлі університету спеціально створеною комісією від 2 грудня 1943 р. (арк. 51–52).

Про складну ситуацію з матеріально-технічним забезпеченням і приміщеннями йдеться й у довідці ректора університету О. М. Руська, адресованій заступникові голови РНК УРСР Л. Р. Корнійцю (літо 1944 р.). У ній він звертається з проханням зобов'язати відповідні установи (Держплан, Наркомат житлово-цивільного будівництва, Наркомат освіти, Наркомат лісової промисловості, Наркомат торгівлі УРСР, Київську міська раду депутатів трудящих та ін.) виконувати передбачені заходи з відбудови та відновлення університету й додає описи необхідних будівельних матеріалів (ф. 1, оп. 70, спр. 51, арк. 30–36).

Цікавим документом є також відозва студентів і професорсько-викладацького складу Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка до всієї студентської молоді м. Києва із закликом залучитися до відбудови столиці України. Ця відозва була прийнята на загальних зборах університету, а також затверджена на засіданні бюро Київського міського комітету ЛКСМУ 4 лютого 1944 р. І хоча вона носила більш пропагандистський характер, все ж, це ніяк не применшує її історичної цінності, оскільки вона дозволяє передати моральний стан і настрої того часу. Зокрема, в ній студенти та викладачі університету взяли зобов'язання працювати на відбудові університету по 4 години на тиждень і закликали всіх студентів м. Києва включитися до відбудови столиці України та “улюбленого місця молоді – Хрещатика” (ф. 7, оп. 3, спр. 117, арк. 63, 71–72).

Також у фонді № 7 зберігаються довідка відділу студентської молоді ЦК ЛКСМУ про роботу комсомольської організації Київського державного університету станом на 1 березня 1945 р., надана секретареві ЦК ЛКСМУ С. Г. Сегену. За даними відділу, на той час в університеті навчалося 2 173 студента, з яких прибуло зі сходу 936 чоловік, інвалідів Вітчизняної війни – 138 чоловік, а решта перебували на окупованій території; діяло 13 факультетів, на яких (крім міжнародних відносин) діяло 22 наукових гуртки, а також секції (гімнастична, лижна, легкоатлетична, художньої гімнастики), що охоплювали 92 студента; працювало 39 докторів та 73 кандидатів наук. Цікавими є статистичні дані про успішність студентів університету: 38% студентів зимову сесію 1945 р. здали на “5”, 33,1% – на “4”, 24,2% – на “3”, 4,7% – на “2”; відмінників

за результатами сесії нараховувалося 171 чоловік. Кращим факультетом визнано факультет міжнародних відносин, успішність якого досягла 99%, а найгіршим – фізичний факультет із 14% успішності (ф. 7, оп. 3 спр. 1457, арк. 13–15). Про вручення дипломів 117 випускникам першого повоєнного навчального року повідомлялося в статті “Ми з КДУ!”, опублікованій у газеті “Молодь України” від 2 березня 1945 р. (ф. 7, оп. 10, спр. 3, арк. 19).

Серед документів про наукову діяльність університету є матеріали вже згадуваної конференції, присвяченої розвитку української науки і культури, що пройшла 22–27 лютого 1945 р. Так, серед документів відділу шкіл ЦК КП(б)У відклалися програма із зазначенням пленарних і секційних засідань (секції історичних наук, філологічних наук, філософії і права, фізико-математичних наук, хімічних наук, біологічних наук, геолого-географічних наук) та зауваження до неї; проект наказу ректора університету про проведення конференції; повідомлення відділу шкіл ЦК КП(б)У секретареві ЦК КП(б)У Д. С. Коротченку та звіт ректора університету В. Г. Бондарчука про конференцію; тези доповідей учасників та матеріали з підготовки конференції (ф. 1, оп. 73, спр. 18, арк. 2–3; спр. 134, арк. 28–44, 86–87, 89–159, 172–175 та зв.).

Є серед документів ЦДАГО України й матеріали про побутові умови життя студентів університету. Вони стосуються перевірки 26–30 березня 1945 р. стану гуртожитку за адресою: вул. Жертв Револуції, 4. У наказі Народного комісаріату державного контролю УРСР від 27 лютого 1945 р. стосовно цього питання та акті перевірки наголошується на “поганому матеріально-побутовому стані” в гуртожитку, повідомляється, що, не дивлячись на постійні перевірки з боку Наркоматів освіти, соціального забезпечення та державного контролю, Комітету в справах вищої школи, міських партійних і комсомольських організацій (14 упродовж чотирьох місяців), побутові умови студентів не покращилися (ф. 1, оп. 73, спр. 134, арк. 46 та зв., 163–171). Крім того, до акта перевірки додавалася резолюція загальних зборів інвалідів Вітчизняної війни Київського державного університету, що відбулися 18 березня 1945 р., яка постановляла покращити умови життя цієї категорії студентів (арк. 160–162).

Важливим джерелом для вивчення стану Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка в період окупації є стенограми бесід з учасниками та свідками тих подій, що проводилися працівниками Комісії з історії Великої Вітчизняної війни після звільнення міста. Так, в архіві зберігаються стенограми бесід із співробітниками університету, які перебували в окупованому Києві: деканом філологічного факультету М. К. Грунським, директором зоологічного музею В. М. Артоболовським, заступником директора університетської бібліотеки М. О. Новицькою. В них ідеться про вступ німців та перші дні окупації; становище університету в так званий період “консервації” (від приходу

німців до лютого 1942 р.) та період його ліквідації у лютому 1942 р.; організацію роботи університету та умови життя і праці його викладачів; роботу бібліотеки та музею; пошкодження, знищення та пограбування майна університету тощо (ф. 166, оп. 3, спр. 243, арк. 2–6 та зв., 15–36; спр. 244, арк. 9–11 та зв.).

На окрему увагу заслуговують документи, зосереджені у фонді № 263 – архівно-слідчі справи викладачів і студентів Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серед них є й ті, кого репресували в період Великої Вітчизняної війни. Наприклад, у справі № 65271 містяться документи про так звану “контрреволюційну українську націоналістичну організацію”, фігурантами якої були студенти філологічного факультету В. М. Кравченко, П. Т. Краснокутський, О. В. Маниленко, І. С. Посовень і М. О. Слюсар. Органами держбезпеки УРСР їм було висунуто звинувачення у підготовці до “повалення радянської влади на території УРСР і відновлення самостійної України під протекторатом Німеччини”. 6 липня 1941 р. чотирьох обвинувачених (І. С. Посовеня 1 липня депортовано в тиллові райони СРСР) на підставі рішення наркома внутрішніх справ УРСР та прокурора УРСР “у зв’язку з військовою обстановкою” було розстріляно (ф. 263, оп. 1, спр. 65271, арк. 1–295).

Таким чином, зосереджені в ЦДАГО України документи Національного архівного фонду розкривають значну частину питань з історії Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка в роки Другої світової війни. Основні з них стосуються відбудовчих і відновлювальних процесів в університеті впродовж 1943–1945 рр. і завданих йому нацистською окупацією збитків. Меншого відображення отримали діяльність університету в евакуації в м. Кзил-Орда й існування в окупованому м. Києві. Ці документи є цінними і невід’ємними джерелами з історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також з історії освіти та науки в Україні в роки Другої світової війни.

Представлен полный обзор документов по истории Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко периода Второй мировой войны, хранящихся в Центральном государственном архиве общественных объединений Украины.

Ключевые слова: Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко; Вторая мировая война; нацистская оккупация; высшее образование; ЦГАОО Украины; документы Национального архивного фонда.

There is given the full review of the documents on the history of the Kyiv State University named after T.H. Shevchenko referring the period of the World War II, kept in the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine.

Key words: the Kyiv State University named after T. H. Shevchenko; the World War II; the Nazi occupation; the higher education; the document.